

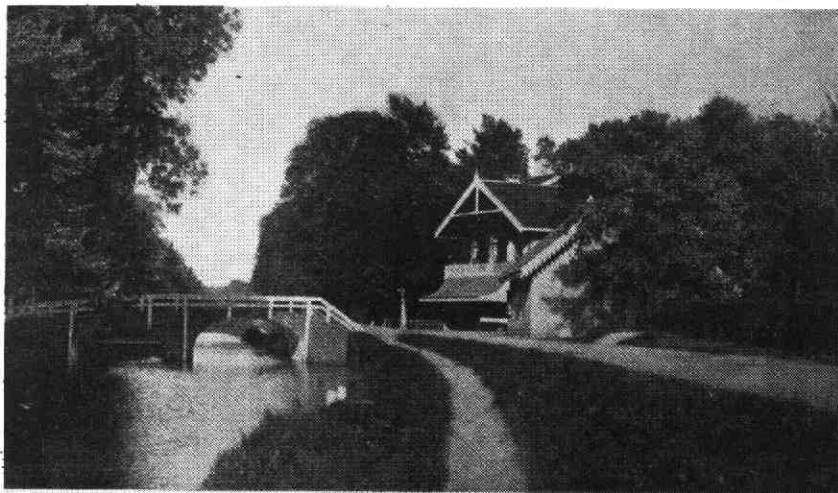
LEIDSCHER RIJN BIJNA 600 JAAR !

Wanneer men de verschillende beschrijvingen van de oude toestand van de rivieren in de provincie Utrecht naleest, komt men al spoedig tot de ontdekking, dat de meningen hieromtrent verre van overeenstemmend zijn en dat, wat de een met veel overtuiging als volkomen zeker aangeeft, door een ander met een zonneklaar bewijs voor 't tegendeel weerlegd wordt.

Het schijnt dan, dat de Rijn vroeger door twee armen naar het meer Flevo en door drie naar de Noordzee liep. De grootste arm was wel de Waal, voorts de Lake of Lek, ten derde een betwiste arm die liep door de Gelderse Vallei langs Amersfoort naar het meer Flevo, Hemis of Eem geheten. In 70 na Chr. werd op last van Cladius Civilis de Niedam of Nodam (aan de Grebbe) gelegd, waarbij deze arm werd afgesloten. De vierde arm was de tegenwoordige Vecht. Deze ontstond daar waar de Minstroom begint. De Minstroom vormde het oude bed van de Rijn. Vervolgens liep deze tak door het Vossegat, achterom Oudwijk door de Koekeksvaart of Oude Vecht naar de Waardpoort en verder naar het Flevomeer. De Rijn liep voorts ongeveer door de huidige Nieuwe Gracht, vervolgens achter Sint Pieter, Minrebroederstraat en Ganzenmarkt door de Oude Gracht tot de Neude, waar de grote haven (Rijnkeshaven) en verder met nog een flinke bocht naar de Catharijne barrière om tenslotte met een slinger daar 't Lijnpad bij Oog in Al in het bed van de tegenwoordige Oude of Leidse Rijn te belanden en zo de vijfde arm te vormen die tenslotte bij Katwijk in de Noordzee uitmondde, daar waar oudtijds het Romeinse Castellum Brittenburg lag. De eerdergenoemde Vecht moet ook een grote stroom zijn

geweest, want deze werd door grote vloten van de Romeinen bevaren en zelfs in ± 834 gebruikten Noormannen en Denen deze stroom met hun vloten om steden te plunderen. Karel de Grote sprak van Ulterius Trajectum (het latere Utrecht dat pas in 1026 zo genoemd wordt) als zijnde de laatste overtocht over de Rijn. Daar lagen de door de Romeinen aangelegde Castella Trajectum en (Albio Bola) en beschermden aan de linker zijde van de Rijn

Een tak van de Oude Rijn, die thans geheel verdwenen is, is de Mare. Zo als hiervoor al gezegd, liep de Oude Rijn eerst 't zij recht, 't zij met een grote bocht door 't Lijnpad, kwam dan bij Oog in Al op de tegenwoordige Oude (Leidse) Rijn en verdeelde zich vervolgens bij 't huis Voorn even boven de Stadsdam in twee takken, waarvan de ene het bed van de tegenwoordige Oude Rijn ongeveer gevolgd moet hebben tot aan De Meern, om daar om te buigen en

Café „Den Hommel“ bij Utrecht.

(of Vecht) gelegen het eiland van de Batavieren tegen de Friezen.

In aansluiting hiermede waren nog twee andere versterkte plaatsen door de Romeinen aangelegd, één op de Hoge Woerd bij De Meern en één te Vechten, welke laatste de burcht Fethna of Fectio is geweest (Vecto = Vecht ?) (Vecto = Vaart.) Bij Vechten ontsprong hier uit de Rijn een tak, die zich verderop weer met de Rijn (Oud-Wulvensche Wetering) verenigde. Nog is bij Amelissewaard een hoog stuk land bekend als de burcht. De burcht was de later bekende Wiltenburg.

naar Achthoven te lopen waar hij zich bij Maremunde met de IJsel verenigde. Deze tak was de Mare en is thans geheel verdwenen; alleen wijst de Meerndijk nog op een vroeger daar bestaand hebbende rivier en is ook de lage bodem, die vroeger in de winter steeds onder water stond, als een herinnering aan de vroegere Mare te beschouwen.

Evenals tegenover de Biesbosch is ook op Reyerscop langs de Meerndijk een zogenaamd wiel of waai-kuil te vinden, die waarschijnlijk als overblijfselen moeten worden gezien van vroegere dijkdoorbraken van de daar gelopen hebbende rivieren.

Aan de Mare ontleent het dorp De Meern wellicht zijn naam en merkwaardig genoeg spreken oudere inwoners van ons dorp nog van „wonen aan De Meern“ en niet van „te De Meern“.

Intussen schijnt die Mare reeds sedert lang verdroogd te zijn, aangezien er bij het graven van de Heycop in de open brief van 1385 van Bisschop Graaf Floris van Wevelickhoven met geen woord meer over gerept wordt, hetgeen trouwens geen wonder is, als wij nagaan hoe misdeeld of de gehele stroom van Utrecht tot Katwijk is geweest.

De andere tak van de Oude Rijn, die bij het huis Voorn noordwaarts ging, bleef de naam Oude Rijn houden en liep al kronkelende langs Graauwaard, de Hoet, 't Hof ter Weijde, de Eng, door Vleuten, ver-

Stadsdam.

volgens weer noordwaarts en daarna weer zuidwaarts om de Ham heen en dan zuidwaarts door de Bijlevelt tot hij bij Harmelen de tegenwoordige loop naar Woerden aannam. Aldus waren de oude toestanden die gaandeweg grote veranderingen hebben ondergaan. Een der grote oorzaken was ten eerste de invallen van de Noormannen die na 834 Dorrestad (Wijk bij Duurstede) en Utrecht verwoestten, waarna deze steden lange jaren als verwoest bleven liggen.

Gedurende die tijd raakte de Utrechtse haven buiten gebruik en verstopt. Pas in 917 bouwde bisschop Balderik van Cleef de stad weer op. In 1017, 1131 en 1148 werd Utrecht echter door grote branden getroffen. Mede met het oog hierop liet bisschop Heribertus verbetering aanbrengen in de waterstaatkundige toestanden; in 1127 werd de Oude Gracht gegraven en in 1148 de Vaartse Rijn van Utrecht naar 't Gein tot in de IJsel, tevens werd de vaart gegraven gaande uit de Oude Gracht aan de Waardpoort naar de Vecht. Omdat Utrecht door al die nieuwe waterlopen steeds meer last kreeg van wateroverlast werd in 1285 de IJsel aan het Klaphek, dam te Hoppenesse, afgedamd op order van Floris V. Ook het graven van de nieuwe Vaart (van de Doorslag - de voormalige dam aan 't Gein - naar Vreeswijk.) Na zo enige oude toestanden te hebben nagegaan, is hieruit wel te zien, dat de IJsel en Oude Rijn sterk in capaciteit verminderen en dientengevolge de Mare had opgehouden te bestaan. Tengevolge van dit alles konden de landen van de Heycop hun water niet meer kwijt. In 1385 wendde men zich gezamenlijk tot de Bisschop met het verzoek een nieuwe wetering naar de Vecht te mogen graven.

Uitgave van R. A. Bauhaus, De Meern.

DE MEERN.

Op 7 december 1385 gaf Bisschop Graaf Floris van Wevelickhoven bij een open brief deze vergunning aan: „Onsen goeden luden van de Ecclesiën, Kloosteren, Ridderen en Knapen van de Stad Utrecht en van den lande, die geërfd zijn tot Jutphaas, beneden den Rijn in Galecop op Raven, in de Rosweijde en tot Pependorp een watergang te maken”.

Dientengevolge werd de Heycop of Lange Vliet gegraven en wel „aangvangende in de laagte van Heycop en lopende van daar voort tot aan den Ouden Rijn en zoo voort beneven de Hofstede ter Meer en de Molten, die voor Nijveld, de Ridderhofstad der Egmonds en Zuilens, staat, tot beneden Roec Aerts Huys van Lantscrone en vandaar voort tot in den Ouden Rijn bij 't huis den Ham en door dien Ouden Rijn voort tot aan de Broeidijk en aan de Lage Haar, en verder beneven Nieuwkoop tot de Oude Aa toe en vandaar beneven de kerk te Breukelen door de Vechtdijk in de Vecht. Het is vrij moeilijk om een juist begrip van de geschiedenis van de Oude Rijn te krijgen. Aangezien de Mare

reeds toen waarschijnlijk geheel verdroogd was, wordt er van deze rivier niet meer gerept, doch niet onmogelijk is het, dat er nog een overblijfsel van de tak, die bij Voorn uit de Oude Rijn kwam en de bewuste Mare vormde, als een moeras was blijven bestaan en te Heycop door dat bed en voorts verder door is gegraven. Dit zou bijvoorbeeld afgeleid kunnen worden uit de kaart van de Roy uit 1630 waaruit o.m. door de aangegeven toestand van de wegen, blijkt dat de Lange Vliet niet gegraven is gaande tot in een bestaande rivier doch dat de Lange Vliet zekere tijd een watergang moet zijn geweest welke met de Rijn, die toen wellicht van Voorn tot Overvliet niet anders dan een moeras was, (evenals langs de Meerndijk) weinig of niets gemeen had. Vandaar dat er in de schouwbrief gesproken wordt van de Heycop te graven tot aan de Oude Rijn die daar allerlei bochten maakte en later bij 't Huis den Ham tot in de Oude Rijn. De Lange Vliet werd verder doorgegraven langs de Hoge Woerd richting Harmelen langs Nijvelt tot aan Roec Aerts Huys van Lantscrone, de „Heldam” (in later eeuwen ook genoemd „Lantscroonkamer liggende achter de Straten”), en vandaar noordwaarts naar de Ham en daar vallende in de Oude Rijn.

Hieruit volgt dus dat in 1385 het stuk van de tegenwoordige Oude Rijn van de Heldam tot Haanwijkerdam niet bestond en ook niet gegraven is. Het schijnt echter, dat dit stuk niet lang daarna tussen 1385 en 1399 tot stand is gekomen, evenals de dam in de Oude Rijn even voorbij de Kortjakse brug, waardoor de loop van de Oude Rijn verbroken werd.

De Heldam en het gegraven stuk tussen Heldam en Haanwijk bestaan in 1413, aangezien ze dan in de Schouwbrief van Bijlevelt worden genoemd. In 1531 werd door de scheepvaart zodanig over de Oude Rijn geklaagd, dat in 1532 de Stad-

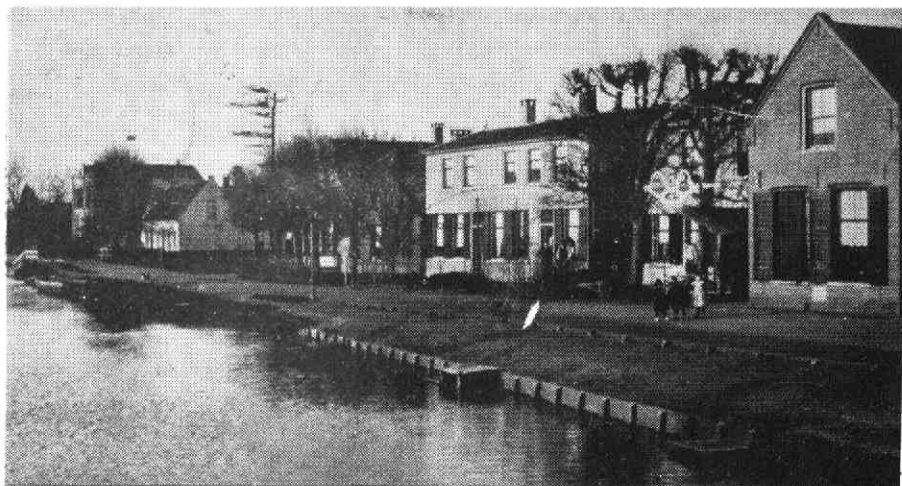
Vroeten uit De Meern

Zandweg e.o. ca. 1902.

houder van de Keizer bij ordonnantie het uitgraven beval van de Vaart, die langs Jaffa voorbij Cauhorn bij de Hoet, op de Oude Rijn kwam, een vaart die inmiddels om 't verzanden van de tak door 't Lijnpad gegraven was en volgens langs 't Hof ter Weyde en door de Alendorper Wetering bij de Louwbrug omtrent het Huis Nijvelt in de Heycop kwam. Het stuk Louwbrug - Alendorp schijnt toen reeds lang als vaarwater te hebben gediend. Zodoende werd dus de vaart van Utrecht naar Woerden hier langs verlegd. In 1545 wordt de toestand weer anders en wordt de Vaart verlegd bij ordonnantie van het Hof van Utrecht van Woerden door de Heycop en door de Oude Rijn langs de Oude Hofstede (Welgelegen - Utrecht) en vervolgens door een vaart bij Oog in Al noordwaarts gaande op de Vleutense Rijn of Wetering en zo naar Utrecht. De Vaart van Oog in Al naar de Vleutense Wetering heette dan ook al weer Oude Rijn. In 1546 werd door de Keizer bevolen om deze beide wegen zowel de laatste als die door Alendorp, die dan geen voet meer diep blijkt te zijn, te onderhouden en wordt in deze ordonnantie voor het eerst gesproken van een nieuwe dam te leggen en te onderhouden door de Stad Utrecht. Dit is de Stadsdam. Op 22 september 1547 wordt bij ordonnantie van Maximiliaan de nieuw gegraven Oude Rijn in onderhoud gegeven aan Veldhuizen, Oudenrijn en Langerak aan de Stenen Brug (Overvliet?) tot aan de Wielbrugge en van de Wielbrugge langs de Groenedijk, de Hoge Brug, Vleutense Dijk, Cusendam, Goudse Brug (op de Vleutense Rijn of Wetering) tot de stad in onderhoud aan 't Lijnpad, Papendorp en aangelande eigenaren. Bij ordonnantie van 1581 van de Prins van Oranje wordt een Schut of Sluis aan de Ca-

tharijne Poort ingesteld om het water in de Stad op peil te houden en wordt aan de Schout van Utrecht het recht gegeven van Schouw van Utrecht tot de Haanwijkerdam. Het recht van bekeuren gold slechts van Utrecht tot de Heycopperbrug. Dit laatste recht werd voor het stuk vanaf de Heycopperbrug tot de Heldam opgedragen aan de Ambachtsheeren, Schouten en Heemraden. In 1604 wordt door de Staten de Schouw van de Catharijne Poort tot Haanwijk toe ingesteld gezamenlijk door de geërfden van de Lange Vliet en de heer van Harmelen.

1640 vergunning gevraagd en verkregen door de Stad Utrecht om de Stadsdam in een Sluis te veranderen op voorwaarde dat de stad die ten eeuwigen dagen moet onderhouden en nimmer van de Lange Vliet sluisgeld zal heffen, aldus de vroedschapsnotulen van Utrecht van 26 maart 1640. Voordat er sluisen waren, moesten schepen de dammen passeren over rollen waarover ze over de dam getrokken werden. In 1660 is de Haanwijkerdam in een sluis veranderd. In 1663 en wel op 20 - 24 september, sloten Utrecht, Woerden en Leiden een overeen-

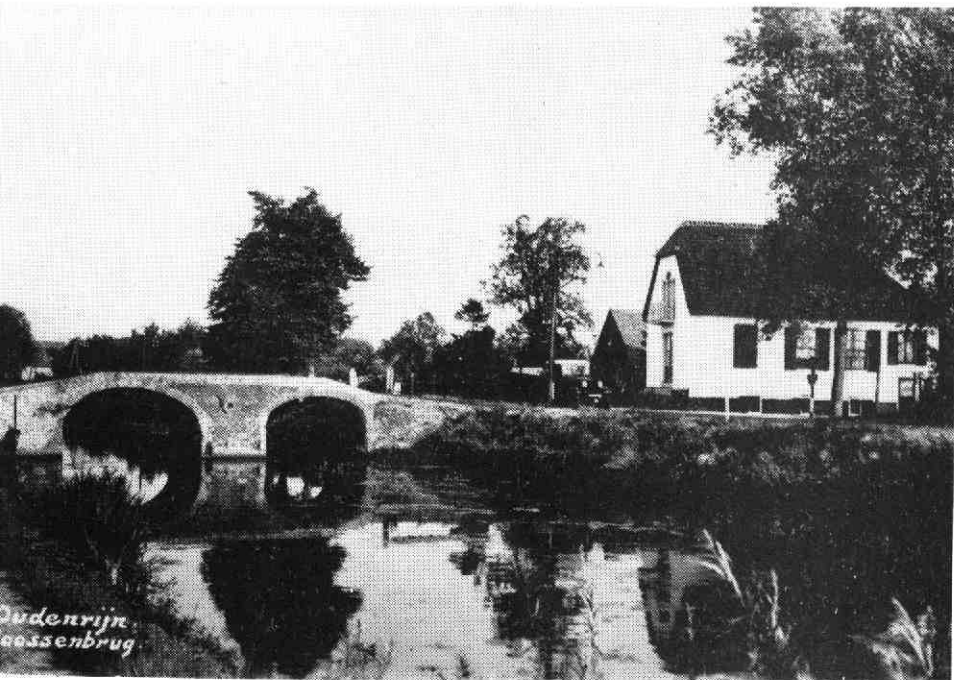
Uitgave van R. A. Louhaeus, De Meern.

DE MEERN.

In 1604 ook werd een Zand- of Jaagpad door de Staten van Utrecht aangelegd rechts van de Leidse Rijn. Tengevolge van het exploiteren van de Leidse Rijn werd in 1640 de Sluis aan de Stadsdam en in 1659 die aan de Heldam gemaakt op kosten van de Stad Utrecht, doch is het onderhoud bij contract van 1645 tussen de drie steden (Utrecht, Woerden, Leiden) verdeeld. Ten aanzien van de Stadsdam werd in

komst over 't maken en exploiteren van het hiervoor al genoemde Jaagpad. Over de wegen rond de Leidse Rijn zij nog opgemerkt, dat volgens de Roy (kaart 1630) destijds slechts een doorgaand pad aan de Zuidzijde van de Leidse Rijn bestond tot aan Overvliet, waar de Lange Vliet zijn aanvang nam.

Er bestond langs de Lange Vliet wel een pad aan de Noordzijde, doch deze paden waren niet direct door een brug verbonden. Eind 18, begin 19e eeuw liep de officiële weg van Woerden naar Utrecht van de grens van Zuid-Holland tot aan de Heldam ten zuiden van de Leidse Rijn, vervolgens van de Heldam tot de Stadsdam ten noorden en vandaar af tot Utrecht weer ten zuiden van de Leidse Rijn. Vanaf 1827 wordt de weg Bodegraven - Utrecht geheel ten zuiden van de Leidse Rijn doorgetrokken. Dit is de thans nog bestaande Rijksstraatweg. Het onderhoud van de Stadsdam en het Jaagpad (Rijksstraatweg) is eeuwen lang voor rekening van de Stad Utrecht gekomen. Hoewel de bij Octrooi van 9 maart en tarief van 6 augustus 1664 van de Staten van Utrecht aan de Stad Utrecht verleende rechten en verplichtingen door de Stad Utrecht in 1871 en 1876 beëindigd wensten te worden is dat toen niet gelukt. De uitdieping van de Leidse Rijn en het onderhoud van het

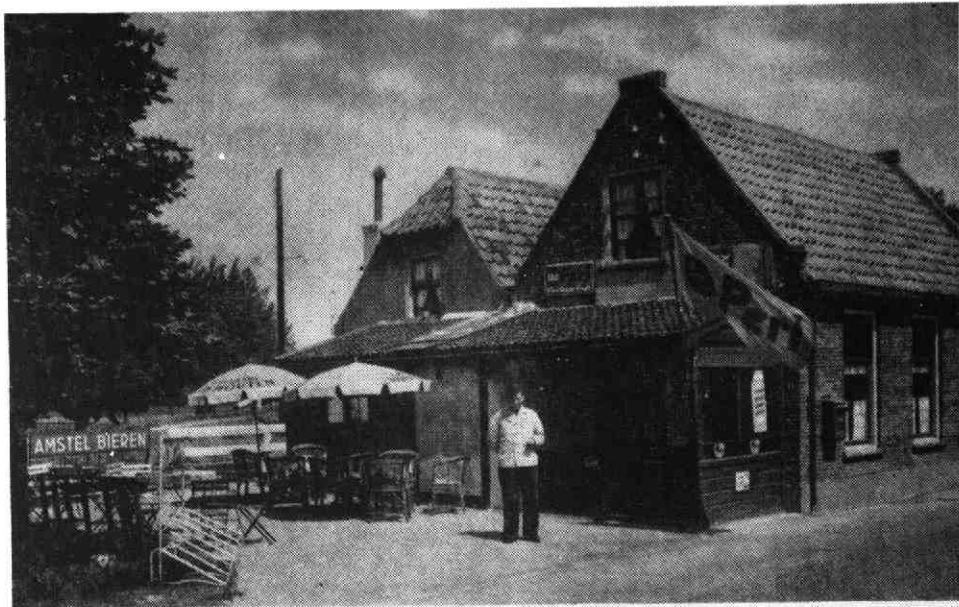

Oudenrijn
oessenbrug

„Jaagpad” bleven voor rekening van de Stad Utrecht. In 1665 werd tenslotte het laatste stuk van Oog in Al tot de Stad door de gemeente gegraven, waarmee de Leidse Rijn zijn tegenwoordige gedaante kreeg en thans 1902 een aaneenschakeling van boezems is, te weten:

- Utrecht - Stadsdam
- Stadsdam - Hieldam
- Hieldam - Haanwijk
- Haanwijk - Bodegraven
- Bodegraven - Katwijk

- 't Nedereind te Jutphaas was bekend voor 1433 morgen groot en was oudtijds een afzonderlijke ambachtsheerlijkheid.
- Heerlijkheid Galecop behoorde tot het Gerecht van de Domproost van Utrecht bekend voor 539 morgen.
- Heerlijkheid Heycop behoorde tot het Gerecht van Utrecht bekend voor 414 morgen.
- Ambachtsheerlijkheid West-Raven heeft behoord aan de Duitse orde en behoorde ten laatste aan Utrecht, bekend voor 317 morgen.
- Rosweyde was met Veldhuizen Bijleveld, Reierscop en Lichtenberg een heerlijkheid van Utrecht, tezamen groot 701 morgen en 300 roede.
- Papendorp was een heerlijkheid behorende aan de Abdij van St. Paulus te Utrecht groot 240 morgen.

CAFÉ „HIELDAM” – VELDUIZEN

BRONNEN :

- Het Waterschap „Heycop” genaamd „De Lange Vliet” (1900).
- Acker Stratingh: Het oude Utrecht als de oorsprong van Utrecht.
- F.J. Nieuwenhuis: Beschouwingen omtrent de toestanden en de loop van het water om en door Utrecht. Tijdschrift voor geschiedenis 1844.
- Rijkswaterstaat: Nota Lekdijk (1877).
- v.d. Monde: Deel I.
- Rijksarchief: Kapittel van Oud Munster.
- Fotomateriaal: Siegert, Harmelen.

Uit de geschiedenis van het waterschap „Heycop” genaamd „De Lange Vliet” thans geheten: „Waterschap Leidse Rijn”.

Hieldam in vroeger dagen.